

## Η Ασπασία Παπαδοπεράκη φωτίζει τον Επικούρειο Καβάφη

**Χρήστος Γιαπιτζάκης**

*Δρ. Ιατρικός Γενετιστής, Βιολόγος-Οδοντίατρος*

*Μέλος Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας «Κήπος Αθηνών»*

Με μεγάλη χαρά αποδέχθηκα την εξαιρετικά τιμητική πρόσκληση της φίλης Ασπασίας Παπαδοπεράκη να μιλήσω για το εξαιρετο βιβλίο της «Ο Επικούρειος ποιητής Κ.Π. Καβάφης», που μόλις εκδόθηκε για δεύτερη φορά από τις Εκδόσεις Σήμα.

Όπως γνωρίζετε, η Ασπασία Παπαδοπεράκη συγκαταλέγεται στους κορυφαίους σύγχρονους δημιουργούς της Γλυπτικής, όχι μόνο στην χώρα μας αλλά και διεθνώς. Έχει φιλοτεχνήσει, μεταξύ άλλων, την προτομή του Καβάφη για το Μουσείο του στην Αλεξάνδρεια και για την Κωνσταντινούπολη όπου έζησε ο ποιητής, την προτομή του Ξυλούρη στο Ηράκλειο Κρήτης, το γλυπτό της Μαρίας Κάλλας στο κέντρο της Αθήνας και τον ανδριάντα του Φιλίππου του Μακεδόνα στου Παπάγου. Η Ασπασία Παπαδοπεράκη συνδυάζει στοιχεία αρχαϊκής γλυπτικής, πυθαγόρειας αρμονίας και αιγαιοπελαγίτικης λαϊκής τέχνης. Πριν από τέσσερα χρόνια τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών για το σύνολο του έργου της και της προσφοράς την στον πολιτισμό.

Αυτή η ιδιαίτερη τιμή, που μου έκανε η φίλη Ασπασία Παπαδοπεράκη να παρουσιάσω σήμερα το βιβλίο της για τον Καβάφη, με έβαλε σε σκέψεις. Από την μια πλευρά, σκέφτηκα ότι ίσως δεν θα ήταν πρόπον να μιλήσει για ένα τέτοιο θέμα ένας ερευνητής επιστήμονας και γιατρός όπως εγώ, που δεν είμαι ούτε ποιητής ούτε φιλόλογος. Από την άλλη πλευρά, συνειδητοποίησα ότι ως ερευνητής και φίλος της Επικούρειας φιλοσοφίας μπορεί και να ήμουν ιδιαίτερα κατάλληλος. Επιπλέον, μου δίνει μεγάλη ευχαρίστηση το γεγονός ότι θα μιλήσω για πέντε πολύ ξεχωριστούς ανθρώπους, που τους αισθάνομαι φίλους μου.

### ***Οι πέντε φίλοι μου***

Οι εκλεκτοί αυτοί φίλοι μου, με την σειρά που τους γνώρισα, είναι ο Καβάφης, ο Επίκουρος, ο επικούρειος Διογένης Οινοανδέας, ο επικούρειος Λουκιανός και η Ασπασία Παπαδοπεράκη, η μόνη από τους πέντε φίλους που είχα την τύχη να γνωρίσω από κοντά. Όμως, γνώρισα και τους υπόλοιπους από τα γραπτά τους. Φίλοι μας είναι οι άνθρωποι που αγαπάμε επειδή μάς αγαπούν και κάνουν την ζωή μας ομορφότερη.

Ο πρώτος φίλος, από τους πέντε στους οποίους θα αναφερθώ σήμερα, ήταν ο Κωνσταντίνος Καβάφης, τον οποίο τον γνώρισα στην εφηβεία μου. Ήμουν ιδιαίτερα εγκεφαλικό άτομο, με κλίση στην επιστήμη και όχι ιδιαίτερα στην τέχνη. Διάβαζα με ενθουσιασμό βιβλία επιστημονικής φαντασίας και είχα απορρίψει σε γενικές γραμμές την ποίηση ως υπερφίαλη ή παιδιάστικη. Όλη την ποίηση που είχα διαβάσει εκτός από τον Καβάφη, τα «Άπαντα» του οποίου είχα στην διάρκεια των πανεπιστημιακών σπουδών μου και για δυο δεκαετίες δίπλα στο κρεβάτι μου για να διαβάσω ένα ή δύο ποιήματα πριν κοιμηθώ. Για ποιο λόγο; Επειδή ένιωθα ότι ο Καβάφης μιλούσε με λόγο αληθινό και διαχρονικό στον νου και στο συναίσθημά μου, και έβγαζε, ακόμη και στην μελαγχολία του, ένα ανθρώπινο και σοφό μήνυμα.

Μετά ήρθε στην ζωή μου ο φίλος Επίκουρος ο Αθηναίος. Αντιλήφθηκα με έκπληξη, πριν από μια δεκαπενταετία, ότι αυτά που είχε πει ο φιλόσοφος Επίκουρος πριν εικοσιτρείς αιώνες τα ανακάλυψε τους τελευταίους δυο-τρεις αιώνες η Επιστήμη. Από τότε, διψώντας για πνευματική τροφή, διάβασα και έμαθα πολλά για την Επικούρεια φιλοσοφία και τους επικούρειους, μεταξύ των οποίων είναι οι φίλοι Διογένης Οινοανδέας και Λουκιανός, τους οποίους αναφέρει η Ασπασία Παπαδοπεράκη στο βιβλίο της και για τους οποίους θα μιλήσω αργότερα.

### ***Ο «Κήπος των Αθηνών» και η γνωριμία με την Ασπασία***

Αξίζει πρώτα να σας αναφέρω πώς γνώρισα την φίλη Ασπασία. Κοντεύουν πέντε χρόνια από τότε που μερικοί φίλοι της Επικούρειας φιλοσοφίας, μεταξύ των οποίων ήμουν κι εγώ, ιδρύσαμε τον «Κήπο των Αθηνών». Κήπος στην αρχαιότητα ονομαζόταν η Σχολή του Επίκουρου, όπως αντίστοιχα υπήρχε η Ακαδημία του Πλάτωνα και το Λύκειο του Αριστοτέλη. Αρχική σκέψη μας στον «Κήπο Αθηνών» είναι να βρισκόμαστε κάθε εβδομάδα και να βοηθούμε φιλικά ο ένας τον άλλο να εμβαθύνει στην φιλοσοφία του Επίκουρου.

Αυτό που ξεκίνησε τόσο απλά από 4-5 άτομα, αναπτύχθηκε σιγά-σιγά επειδή το ευχαριστιόμαστε, αλλά και επειδή έχουμε την πόρτα μας ανοικτή για όποιον θέλει να έρθει και να συμμετέχει στις εκδηλώσεις μας. Σταδιακά συναποφασίσαμε πως σκοπός των φίλων της Επικούρειας φιλοσοφίας "Κήπος Αθηνών" θα είναι η ηθική και φυσική υπεράσπιση του δικαιώματος στην ζωή, στην ελευθερία και εντέλει στην ευδαιμονία, μέσω της αποκατάστασης, ανάδειξης, διάδοσης και βίωσης της Επικούρειας φιλοσοφίας στην σύγχρονη εποχή. Αρχίσαμε εθελοντικά να λειτουργούμε την ιστοσελίδα [www.epicuros.gr](http://www.epicuros.gr), να εκδίδουμε έντυπα και βιβλία και μέσα σε μια διετία διοργανώσαμε μαζί με τους φίλους του «Κήπου Θεσσαλονίκης» ένα Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας με ελεύθερη είσοδο για το κοινό, όπου συμμετείχαν τριακόσια άτομα από όλη την Ελλάδα. Το Συμπόσιο αυτό έγινε ετήσιος θεσμός (τώρα διοργανώνουμε το τέταρτο) και αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα φιλοσοφικού συνεδρίου στην χώρα μας, που διοργανώνεται με αυθορμητισμό από τον κόσμο και όχι από πανεπιστημιακούς. Και το επίπεδό μας όλο και εξελίσσεται. Στο Παγκόσμιο Συνέδριο Φιλοσοφίας, που έγινε προ ενός μηνός στην Αθήνα, συμμετείχα με ομιλία ως εκπρόσωπος του «Κήπου Αθηνών».

Πριν από δύο χρόνια περίπου τέτοια εποχή, όταν είχε κυκλοφορήσει η πρώτη έκδοση του βιβλίου «Ο Επικούρειος ποιητής Κ.Π. Καβάφης» της Ασπασίας Παπαδοπεράκη, ενώ δεν την γνώριζα προσωπικά, της τηλεφώνησα για να την προσκαλέσω εκ μέρους του «Κήπου Αθηνών» να μιλήσει για αυτό το θέμα στο Δεύτερο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας που διοργανώναμε τότε. Η Ασπασία Παπαδοπεράκη, γλυκύτατη και ευγενική όπως πάντα, αποδέχθηκε την πρόσκληση. Ταυτόχρονα, όμως, με σωφροσύνη αποφάσισε να έρθει να γνωρίσει τον «Κήπο Αθηνών» ώστε να δει εάν είμαστε σοβαρά άτομα ή μια παρέα ελαφρόμυαλων με ψυχολογικά προβλήματα που αερολογούν, όπως δυστυχώς συμβαίνει συχνά. Με ιδιαίτερη ευχαρίστηση θα πω ότι, όχι μόνο περάσαμε τα αυστηρά κριτήρια της φίλης Ασπασίας, αλλά από τότε συμμετέχει ανελλιπώς στις δραστηριότητες του «Κήπου Αθηνών» ως ένθερμη φίλη της Επικούρειας φιλοσοφίας και έχει μιλήσει σε δύο Πανελλήνια Συμπόσιά μας.

### **Ο Επίκουρος και η φιλοσοφία του**

Αλλά ποιος ήταν ο Επίκουρος, αυτός ο Αθηναίος φιλόσοφος που έζησε στην αρχή της Ελληνιστικής εποχής περί το 300 π.Χ., και γιατί ενδιαφέρει εμάς σήμερα; Γιατί είναι φίλοι της φιλοσοφίας του και τακτικά μέλη του σύγχρονου «Κήπου Αθηνών» επιστήμονες, μηχανικοί, γιατροί, δικηγόροι, ψυχολόγοι, φιλόλογοι,

πληροφορικοί, παιδαγωγοί, οικονομολόγοι και καλλιτέχνες; Απλούστατα, επειδή ο φιλόσοφος Επίκουρος κατανόησε την φύση του ανθρώπου και του σύμπαντος και έδειξε τον δρόμο προς την ευδαιμονική ζωή.

Υπήρξε ο πρώτος ανθρωπιστής επειδή ενδιαφέρθηκε για την ευτυχία όλων των ανθρώπων και σε μια εποχή που η Πλατωνική Ακαδημία και το Αριστοτελικό Λύκειο δίδασκαν μόνο πλούσιους άνδρες, στον Κήπο του δίδαξε ισότιμα πλούσιους και φτωχούς, άνδρες και γυναίκες, εταίρες και δούλους. Υπήρξε κατά τον διάσημο ψυχίατρο Ίρβιν Γιάλομ ο πρώτος υπαρξιακός ψυχοθεραπευτής επειδή ενδιαφέρθηκε να καταπραΰνει την ψυχική ταραχή, που οφείλεται στον υποσυνείδητο φόβο του θανάτου. Υπήρξε ο πρώτος διαφωτιστής επειδή αντιλήφθηκε πως μόνο με την παρατήρηση της φύσης και την επιστημονική γνώση θα μπορέσουν οι άνθρωποι να γλυτώσουν από την δεισιδαιμονία και τους παράλογους μεταφυσικούς φόβους. Υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που δίδαξε ότι η αληθινή ευλάβεια προς το θείο είναι ο σεβασμός και ο θαυμασμός για την υπέροχη και ευδαίμονα φύση των θεών και είναι ανοησία και ασέβεια να τους φοβόμαστε ή να θέλουμε να τους χρησιμοποιούμε σαν υπηρέτες που ικανοποιούν τις επιθυμίες μας. Υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που μίλησε για την ύπαρξη του τυχαίου στην φύση που επιτρέπει την ελεύθερη βούληση των ανθρώπων. Υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που συνέδεσε την ελεύθερη βούληση με την φρόνηση, την κριτική σκέψη, την υπευθυνότητα και την ηδονική άσκηση της αρετής. Υπήρξε ο πρώτος που μίλησε για πρόοδο της ανθρωπότητας από την πρωτόγονη στην πολιτισμένη εποχή, που βασίζεται στην παρατήρηση της φύσης, την ανάπτυξη της τεχνολογίας και την ηθική και πολιτιστική ωρίμανση των ανθρώπων.

Για τον Επίκουρο δεν υπάρχει ευχάριστη ζωή αν δεν συνοδεύεται από φρόνηση, καλοσύνη και δικαιοσύνη και δεν υπάρχει φρόνηση, καλοσύνη και δικαιοσύνη αν δεν υπάρχει ευχαρίστηση. Η δικαιοσύνη δεν είναι αυθύπαρκτη στην φύση αλλά απορρέει από την συμφωνία των ανθρώπων να μην βλάπτουν και να μην βλάπτονται, δηλαδή από το κοινωνικό συμβόλαιο. Ο Επίκουρος θεωρεί υποκρισία κάθε έννοια καθήκοντος ή σκοπού που δεν έχει επίκεντρο τον άνθρωπο. Η φρόνηση, ο ενάρτεος και ηδονικός βίος με σχετική αυτάρκεια μπορούν να εξασφαλίσουν την ελευθερία του ανθρώπου.

Πριν από τον Επίκουρο, ο μαθητής του Σωκράτη και συμμαθητής του Πλάτωνα Αρίστιππος δίδασκε ότι σκοπός της ζωής είναι η συνεχής απόλαυση σαρκικών ηδονών. Ο Επίκουρος διαφωνούσε τελείως με αυτό τον ασυγκράτητο και ανόητο ηδονισμό του Αρίστιππου. Αντίθετα, ο Επίκουρος θεωρούσε ότι ο σκοπός

ενός έμφρονα ανθρώπου είναι η ευτυχία, δηλαδή η έλλειψη σωματικού πόνου και η έλλειψη ψυχικής ταραχής. Ο Επίκουρος θεωρούσε ότι η ευδαιμονική κατάσταση της απονίας και της αταραξίας μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την φρόνηση για την επιλογή εκπλήρωσης των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών (όπως για φαγητό όταν πεινάμε) και την αποφυγή των μη φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών (όπως είναι η ματαιοδοξία). Χωρίς να απορρίπτει τις σωματικές ηδονές, ο Επίκουρος θεωρούσε ότι οι πνευματικές ηδονές είναι ανώτερες και ότι ο πιο ηδονικός και ατάραχος βίος προκύπτει από την ενασχόληση με την μελέτη της φύσης και την διδασκαλία της υγιούς φιλοσοφίας που προάγει την ευτυχία των ανθρώπων.

Με την παρατήρηση και την αναλογική μεθοδολογία που ανέπτυξε, ο Επίκουρος διατύπωσε απόψεις που επιβεβαιώθηκαν τους τελευταίους δυο αιώνες από την Επιστήμη: το βάρος των ατόμων, οι νέες ιδιότητες των μορίων που προκύπτουν από την ατομική σύστασή τους, η υλική σύσταση του νου, η μοριακή βάση των ασθενειών, η εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών, οι πολυπληθείς κόσμοι στο σύμπαν, ακόμη και η ύπαρξη εξωγήινης ζωής. Σύμφωνα με τον Επίκουρο, η φρόνηση είναι η σημαντικότερη προσωπική αρετή και η φιλία το σημαντικότερο κοινωνικό αγαθό. Για τον Αθηναίο φιλόσοφο η απόκτηση φίλων είναι το σπουδαιότερο μέσο για την ευδαιμονική ζωή.

Η Επικούρεια φιλοσοφία εξαπλώθηκε επί επτά αιώνες στην Ελληνιστική και την Ρωμαϊκή εποχή βοηθώντας πολλές χιλιάδες ανθρώπους να ζήσουν ευδαιμονικά. Με την έλευση του Μεσαίωνα επικράτησαν επί μια χιλιετία πλατωνικού τύπου ιδέες, ο ανθρώπινος πολιτισμός οπισθοδρόμησε και ο Επίκουρος σκεπάστηκε από τόνους λάσπης ύβρεων και σιωπής. Όσπου στην Αναγέννηση ανακαλύφθηκε στην Ελβετία το μεγαλειώδες ποίημα του Ρωμαίου επικούρειου Λουκρήτιου «Περί της φύσεως των πραγμάτων», επηρέασε πολλούς ουμανιστές και η Επικούρεια φιλοσοφία αναβίωσε από τον φυσικό φιλόσοφο και καθολικό ιερέα Γκασσαντί. Αυτή η αναβίωση οδήγησε στον Διαφωτισμό και την Επιστήμη επηρεάζοντας τον Γαλιλαίο, τον Νεύτωνα, τον Λοκ, τον Ντιντερό, τον τρίτο Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Τόμας Τζέφφερσον, τον Κάρολο Μαρξ, τον Τζων Στιούαρτ Μιλλ και τον Κάρολο Δαρβίνο.

### ***Ο Διογένης Οινωανδίας και ο Καβάφης***

Ερχόμαστε λοιπόν στα χρόνια του τέλους του 19<sup>ου</sup> αιώνα, στα νεανικά χρόνια του Καβάφη. Εκείνη την περίοδο, μερικά χρόνια πριν το 1890 ανακαλύπτεται στα ερείπια μιας ελληνικής πόλης της Μικράς Ασίας, που ονομαζόταν Οινωάνδα, ένα

μοναδικό αρχαιολογικό εύρημα. Σε έναν τοίχο μιας στοάς στην Αγορά της πόλης, ένας γηραιός ευκατάστατος πολίτης τον δεύτερο αιώνα μ.Χ. κατέγραψε τις βασικές αρχές της Επικούρειας φιλοσοφίας κινούμενος από φιλία προς τους συνανθρώπους του, ώστε να σωθούν από την δυστυχία και την δεισιδαιμονία όπως κι εκείνος. Ο γηραιός αυτός φιλόσοφος ήταν ο φίλος Διογένης Οιοανδέας. Ο τοίχος του είχε ύψος τρία μέτρα και μήκος σαράντα μέτρα και αποτελεί το μοναδικό γνωστό πέτρινο φιλοσοφικό βιβλίο, που βέβαια δεν γλύτωσε από την καταστροφή του Μεσαίωνα, όταν και κόπηκε σε κομμάτια για να χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό υλικό. Η ανακάλυψη των τμημάτων αυτού του μοναδικού πολιτιστικού θησαυρού προκάλεσε μεγάλη αίσθηση εκείνη την εποχή.

Και εδώ ακριβώς είναι που ξεκινά η Ασπασία Παπαδοπεράκη να φωτίζει τις επικούρειες επιρροές στην ποίηση του Κωνσταντίνου Καβάφη. Επειδή πρώτη εκείνη λύνει τον γρίφο της «ανερμήνευτης αλλαγής στην ποίηση του Καβάφη» όπως έχουν αποκαλέσει διάφοροι μελετητές του την ξαφνική ποιητική ωρίμανσή του σε ηλικία 28 ετών. Η συγγραφέας Ασπασία Παπαδοπεράκη επισημαίνει στο βιβλίο της ότι το πρώτο ολότελο πρωτότυπο ποίημα του Καβάφη, που εγκαινιάζει την περίοδο της ωριμότητας είναι ολοφάνερα επηρεασμένο από τον τοίχο του επικούρειου Διογένη Οιοανδέα. Το ποίημα αυτό με τίτλο «Κτίσται» δημοσιεύτηκε το 1891.

(Απαγγελία Γεράσιμου Γεννατά)

### **Κτίσται**

(από τα «Αποκηρυγμένα Ποιήματα», 1891)

Η Πρόοδος οικοδομή είναι μεγάλη - φέρει  
καθείς τον λίθον του• ο εἰς λόγους, βουλάς, ο ἄλλος  
πράξεις - και καθημερινῶς την κεφαλὴν της αἶρει  
υψηλοτέραν.

Θύελλα, αιφνιδίος τις σάλος  
εάν επέλθη, σωρηδόν οι αγαθοί εργάται  
ορμῶσι και το φρούδον των υπερασπίζοντ' έργον.  
Φρούδον, διότι καθενός ο βίος δαπανάται  
υπέρ μελλούσης γενεάς, κακώσεις, πόνους στέργων,

ίνα η γενεά αυτή γνωρίση ευτυχίαν  
ἄδολον, και μακράν ζωὴν, και πλούτον, και σοφίαν  
χωρίς ἰδρώτα ποταπόν, ἢ δούλην εργασίαν.

Αλλ' η μυθώδης γενεά ουδέποτε θα ζήση•  
η τελειότης του αυτή το έργον θα κρημνίση  
κ' εκ νέου πας ο μάταιος κόπος αυτών θ' αρχίση.

### **Ο επικούρειος Καβάφης**

Διαβάζουμε στο βιβλίο της Ασπασίας Παπαδοπεράκη, στη σελίδα 28: «Κεντρικός φιλοσοφικός οδηγός του (Καβάφη) είναι ο Επίκουρος. Το ότι ο ποιητής επιλέγει έναν φιλοσοφικό χώρο και συγκεκριμένα αυτόν, τον κάνει να κινείται ελεύθερα, προσωπικά, σταθερά και σίγουρα στην ποίησή του... Οδηγεί σε φιλοσοφικές παραινέσεις, αναπτύσσει κριτική και αισθησιασμό, προτείνει αισθητική ήθους και χώρου, απολαμβάνει τις ενθυμήσεις του σαν γνήσιος επικούρειος».

Η συγγραφέας υπογραμμίζει τα καθαρά επικούρεια χαρακτηριστικά του Καβάφη: την απλότητα και την σαφήνεια, την ολιγάρκεια και την αυτάρκεια, την ενθύμηση, το ήπιο θρησκευτικό συναίσθημα και την ευλάβεια προς το θείο χωρίς δεισιδαιμονία, την αισθητική και την αισθησιακή ηδονή, την ειρωνεία για την ματαιοδοξία και για τις ραδιουργίες στο κυνήγι της εξουσίας, τον χλευασμό της μαντικής και της αστρολογίας. Η Ασπασία Παπαδοπεράκη παρατηρεί ότι τον Καβάφη τον εκφράζει η Ελληνιστική περίοδος που γέννησε τον Επίκουρο, η εποχή που ο Ελληνικός πολιτισμός έγινε παγκόσμιος και μαζί του εξαπλώθηκε και η Επικούρεια φιλοσοφία. Η αίσθηση της Ιστορίας διατρέχει τα περισσότερα ποιήματά του. Ο Καβάφης αυτοαποκαλείται «ο ποιητής των μελλουσών γενεών». Γράφει κάπου: «Δουλεύουμε εναρέτως για τους κατοπινούς».

Το ίδιο έχει γράψει και ο επικούρειος συγγραφέας Λουκιανός, που συμβουλεύει τους συγγραφείς να εκφράζονται ελεύθερα για να αναγνωριστούν από τις μελλοντικές γενεές. Όπως επισημαίνει η Παπαδοπεράκη, ο φίλος Λουκιανός αποτελεί πρότυπο για τον Καβάφη, που τον αναφέρει μάλιστα και στο ποίημά του «Ούτος εκείνος». Ο σατιρικός συγγραφέας Λουκιανός υπερασπίζεται σε πολλά έργα του τον Επίκουρο κατακεραυνώνοντας τους «φιλοψευδείς», όπως τους ονομάζει, τους φίλους του ψεύδους πλατωνικούς και στωικούς.

Κατά αντιστοιχία με τον Λουκιανό, ο Καβάφης χρησιμοποιεί ειρωνικό τόνο σε πολλά ποιήματά του καυτηριάζοντας τους «ψευδοφιλοσοφούντας». Για παράδειγμα, στο ποίημα «Από την Σχολήν του περιώνυμου φιλοσόφου» αναφέρεται σε έναν μαθητή του νεοπλατωνικού Αμμωνίου Σακκά του 3<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ., που βαρέθηκε την φιλοσοφία, αναμίχθηκε χωρίς επιτυχία στην πολιτική, σκέφτηκε να ασχοληθεί με την

χριστιανική εκκλησία και έμπλεξε σε κραιπάλες έως ότου «στα πολιτικά να επέστρεφεν – αξιεπαίνως ενθουμούμενος τις οικογενειακές παραδόσεις, το χρέος προς την πατρίδα κι άλλα ηχηρά παρόμοια».

Σε άλλο ποίημα με τίτλο «Ας φρόντιζαν» σκιαγραφεί τον χαρακτήρα ενός νέου της ελληνιστικής Συρίας που είναι «κάτοχος της ελληνικής θαυμάσιος (ξέρω και παραξέρω Αριστοτέλη, Πλάτωνα, τι ρήτορας, τι ποιητάς, τι ό,τι κι αν πεις)», αλλά η συγκεκριμένη παιδεία δεν τον κάνει καλύτερο άνθρωπο. Είναι έτοιμος να μπει στην υπηρεσία ενός από τους τρεις πολιτικούς αντιπάλους που διεκδικούν την εξουσία, παρόλο που γνωρίζει ότι «βλάπτουν κι οι τρεις τους την Συρία το ίδιο». Με ειρωνικό ύφος ο Καβάφης παρουσιάζει τον νέο να δικαιολογείται: «Αλλά, κατεστραμένος άνθρωπος, τι φταίω εγώ. Ας φρόντιζαν οι κραταιοί θεοί να δημιουργήσουν έναν τέταρτον καλό. Μετά χαράς θα πήγαινα σ' αυτόν».

Ο ίδιος ο Καβάφης στην ωριμότητά του οριοθετεί τις περιοχές της ποίησής του και τις ονομάζει φιλοσοφική, ιστορική και ηδονική ή αισθησιακή. Και βέβαια, η φιλοσοφική πλευρά των ποιημάτων του είναι επικούρεια, όπως επισημαίνει η Παπαδοπεράκη. Κύριος στόχος είναι η αταραξία της ψυχής. Στο ποίημά του «Ιθάκη» ο Καβάφης προειδοποιεί πως «τους Λαιστρυγόνες και τους Κύκλωπες δεν θα τους συναντήσουμε, αν δεν τους κουβαλούμε στην ψυχή μας, αν η ψυχή μας δεν τους στήνει εμπρός μας». Η ματαιοδοξία και οι άμετρες φιλοδοξίες φέρνουν ψυχική ταραχή. Γι' αυτό, ο Καβάφης συμβουλεύει στο ποίημα «Μάρτιαι Ειδοί»: «Τα μεγαλεία να φοβάσαι, ώ ψυχή. Και τες φιλοδοξίες σου να υπερνικήσεις αν δεν μπορείς με δισταγμό και προφυλάξεις να τες ακολουθείς». Ο στόχος είναι η ευδαιμονική ζωή με αληθινές φιλίες και χωρίς υποκρισία και δημόσιες σχέσεις, όπως μας λέει και στο ποίημα «Όσο μπορείς».

(Απαγγελία Γεράσιμου Γεννατά)

### **Όσο μπορείς**

(Από τα «Αναγνωρισμένα Ποιήματα», 1897)

Κι αν δεν μπορείς να κάμεις την ζωή σου όπως την θέλεις,  
τούτο προσπάθησε τουλάχιστον  
όσο μπορείς: μην την εξευτελίζεις  
μες στην πολλή συνάφεια του κόσμου,  
μες στες πολλές κινήσεις κι ομιλίες.

Μην την εξευτελίζεις πηαίνοντάς την,



γυρίζοντας συχνά κ' εκθέτοντάς την  
στων σχέσεων και των συναναστροφών  
την καθημερινήν ανοησία,  
ώς που να γίνει σα μια ξένη φορτική.

Με το εξαίρετο βιβλίο της, η Ασπασία Παπαδοπεράκη φωτίζει για πρώτη φορά την επικούρεια πλευρά του Καβάφη. Είμαι σίγουρος ότι θα την μιμηθούν πολλές μελέτες ακολουθώντας τα χνάρια της στον δρόμο που εκείνη μάς οδήγησε. Η πόρτα, που εκείνη μάς άνοιξε, είναι μισάνοικτη και περιμένει κι άλλους να πάρουν την σκυτάλη και να συνεχίσουν.

### **Ο αισθητισμός και ο Καβάφης**

Τελειώνοντας, θα ήθελα εδώ να συνεισφέρω κι εγώ ένα μικρό λιθαράκι στο οικοδόμημα που έστησε η φίλη Ασπασία. Ο Καβάφης πέρασε κάποια χρόνια της εφηβείας του στην Αγγλία και η επιρροή, που δέχθηκε εκεί, φαίνεται από το γεγονός ότι όταν επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια κρατούσε για κάποιο διάστημα ημερολόγιο στα αγγλικά, αλλά και επισκέφτηκε ξανά και ξανά το Λονδίνο τα επόμενα χρόνια.

Το 1885 δημοσιεύτηκε στην Αγγλία ένα διάσημο βιβλίο, που ασφαλώς ο Καβάφης γνώριζε. Ήταν το μυθιστόρημα «Μάριος ο επικούρειος» του οξφορδιανού πλατωνικού Γουόλτερ Πέιτερ. Παρά τον επικούρειο τίτλο του, το βιβλίο αναφερόταν στην μετεξέλιξη ενός νεαρού Ρωμαίου από το στάδιο του παγανιστή, στα διαδοχικά στάδια του ηδονιστή, του στωικού και του χριστιανού. Ο πλατωνικός Πέιτερ, χωρίς να γνωρίζει καλά τον Επίκουρο, περιέγραφε ως «επικούρειο» έναν ανόητο ηδονισμό αριστιππικού τύπου. Όμως, το βιβλίο του Πέιτερ εντυπωσίασε και αυτός ο χαρακτηριστικός συνδυασμός του πλατωνικού ελιτισμού και της λεπτολογίας μαζί με τον άκραιο αισθησιασμό αποτέλεσε την βάση του κινήματος του αισθητισμού («των εστέτ») με κυριότερο αντιπρόσωπο τον μαθητή του Πέιτερ, τον συγγραφέα Όσκαρ Γουάιλντ. Επιπλέον, οι ελιτιστές εστέτ Πέιτερ και Γουάιλντ ήταν ομοφυλόφιλοι, κάτι που ταίριαζε με την αριστοκρατική πλατωνική αντίληψη. Όπως αναφέρει ο Καθηγητής Φιλοσοφίας Χαράλαμπος Θεοδωρίδης: «Ο έρωτας στο αγόρι όπως το ξέρουμε είναι έξη κι έθιμο αριστοκρατικό. Του δημοκράτη Αρχίλοχου ο στίχος τραγουδάει την γυναίκα, του αριστοκράτη Αλκαίου το αγόρι». Ως γνωστόν, οι ολιγαρχικοί πλατωνικοί θεωρούσαν τις γυναίκες ως κατώτερες ψυχές, πιο συγγενικές με τα ζώα παρά με τους άνδρες. Αντίθετα, οι δημοκράτες επικούρειοι θεωρούσαν τις γυναίκες ισότιμες με τους άνδρες.

Κατά την γνώμη μου λοιπόν, ο Καβάφης επηρεάστηκε αρχικά από την ηδονιστική αντίληψη του αισθητισμού και ίσως να πρωτοέμαθε για τους επικούρειους από το συγκεκριμένο βιβλίο του Πέιτερ. Αρχικά, ίσως να συγχέονταν στο νου του ποιητή ο αριστιππικός και ο επικούρειος ηδονισμός, αλλά νομίζω αργότερα διάβασε τις πηγές, διάβασε Επίκουρο, Διογένη Οινουανδέα και Λουκιανό και εξελίχθηκε σε πιο συνεπή επικούρειο.

Εδώ κάπου θα σταματήσω. Αν θέλουμε να προσεγγίσουμε τον ψυχισμό του μεγαλύτερου νεοέλληνα ποιητή, ενός από τους μεγαλύτερους διεθνείς ποιητές του 20ού αιώνα, του Κ.Π. Καβάφη, ας αφήσουμε την Ασπασία Παπαδοπεράκη να μας δείξει τον δρόμο με το πρωτοποριακό βιβλίο της.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας.

(Απαγγελία Γεράσιμου Γεννατά)

**Το Σύνταγμα της Ηδονής** (από τα «Κρυμμένα Ποιήματα», 1894-1897)

Μη ομιλείτε περί ενοχής, μη ομιλείτε περί ευθύνης.

Όταν περνά το Σύνταγμα της Ηδονής με μουσικήν και σημαίας•

όταν ριγούν και τρέμουν αι αισθήσεις, άφρων και ασεβής είναι όστις μένει μακράν,  
όστις δεν ορμά εις την καλήν εκστρατείαν,

την βαίνουσαν επί την κατάκτησιν των απολαύσεων και των παθών.

Όλοι οι νόμοι της ηθικής - κακώς νοημένοι, κακώς εφαρμοζόμενοι - είναι μηδέν

και δεν ημπορούν να σταθούν ουδέ στιγμήν,

όταν περνά το Σύνταγμα της Ηδονής με μουσικήν και σημαίας.

Μη αφήσης καμίαν σκιεράν αρετήν να σε βαστάξη.

Μη πιστεύης ότι καμία υποχρέωσις σε δένει.

Το χρέος σου είναι να ενδίδης, να ενδίδης πάντοτε εις τας Επιθυμίας,

που είναι τα τελειότατα πλάσματα των τελείων Θεών.

Το χρέος σου είναι να καταταχθής πιστός στρατιώτης, με απλότητα καρδιάς,

όταν περνά το Σύνταγμα της Ηδονής με μουσικήν και σημαίας.

Μη κλείεσαι εν τω οίκω σου και πλανάσαι με θεωρίας δικαιοσύνης,

με τας περί αμοιβής προλήψεις της κακώς καμωμένης κοινωνίας.

Μη λέγης, τόσον αξίζει ο κόπος μου και τόσον οφείλω να απολαύσω.

Όπως η ζωή είναι κληρονομία και δεν έκαμες τίποτε δια να την κερδίσης

ως αμοιβήν, ούτω κληρονομία πρέπει να είναι και η Ηδονή.

Μη κλείεσαι εν τω οίκω σου• αλλά κράτει τα παράθυρα ανοικτά, ολοάνοικτα,

δια να ακούσης τους πρώτους ήχους της διαβάσεως των στρατιωτών,

όταν φθάνη το Σύνταγμα της Ηδονής με μουσικήν και σημαίας.

Μη απατηθής από τους βλασφήμους

όσοι σε λέγουν ότι η υπηρεσία είναι επικίνδυνος και επίπονος.

Η υπηρεσία της ηδονής είναι χαρά διαρκής.

Σε εξαντλεί, αλλά σε εξαντλεί με θεσπεσίας μέθας.

Και επί τέλους όταν πέσης εις τον δρόμον, και τότε είναι η τύχη σου ζηλευτή.

Όταν περάση η κηδεία σου, αι Μορφαί τας οποίας έπλασαν αι επιθυμιαί σου

θα ρίψουν λείρια και ρόδα λευκά επί του φερέτρου σου,

θα σε σηκώσουν εις τους ώμους των έφηβοι Θεοί του Ολύμπου,  
και θα σε θάψουν εις το Κοιμητήριον του Ιδεώδους  
όπου ασπρίζουν τα μαυσωλεία της ποιήσεως.

### **Τείχη**

(Από τα «Αναγνωρισμένα Ποιήματα», 1897)

Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ  
μεγάλα κ' υψηλά τριγύρω μου έκτισαν τείχη.

Και κάθομαι και απελπίζομαι τώρα εδώ.  
Άλλο δεν σκέπτομαι: τον νουν μου τρώγει αυτή η τύχη·

διότι πράγματα πολλά έξω να κάμω είχον.  
Α όταν έκτιζαν τα τείχη πώς να μην προσέξω.

Αλλά δεν άκουσα ποτέ κρότον κτιστών ή ήχον.  
Ανεπαισθήτως μ' έκλεισαν από τον κόσμο έξω.

### **Ιθάκη**

(Από τα «Αναγνωρισμένα Ποιήματα», 1897)

Σα βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,  
να εύχεσαι νάναι μακρύς ο δρόμος,  
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.  
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,  
τον θυμωμένο Ποσειδώνα μη φοβάσαι,  
τέτοια στον δρόμο σου ποτέ σου δεν θα βρεις,  
αν μόν' η σκέψις σου υψηλή, αν εκλεκτή  
συγκίνησις το πνεύμα και το σώμα σου αγγίζει.  
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,  
τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα συναντήσεις,  
αν δεν τους κουβανείς μες στην ψυχή σου,

αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου.

Να εύχεσαι νάναι μακρύς ο δρόμος.  
Πολλά τα καλοκαιρινά πρωιά να είναι  
που με τι ευχαρίστησι, με τι χαρά  
θα μπαίνεις σε λιμένας πρωτοειδωμένους·  
να σταματήσεις σ' εμπορεία Φοινικικά,  
και τες καλές πραγμάτειες ν' αποκτήσεις,  
σεντέφια και κοράλλια, κεχριμπάρια κ' έβενους,  
και ηδονικά μυρωδικά κάθε λογής,  
όσο μπορείς πιο άφθονα ηδονικά μυρωδικά·  
σε πόλεις Αιγυπτιακές πολλές να πας,  
να μάθεις και να μάθεις απ' τους σπουδασμένους.

Πάντα στον νου σου νάχεις την Ιθάκη.  
Το φθάσιμον εκεί είν' ο προορισμός σου.  
Αλλά μη βιάζεις το ταξείδι διόλου.  
Καλλίτερα χρόνια πολλά να διαρκέσει·  
και γέρος πια ν' αράξεις στο νησί,  
πλούσιος με όσα κέρδισες στον δρόμο,  
μη προσδοκώντας πλούτη να σε δώσει η Ιθάκη.

Η Ιθάκη σ' έδωσε τ' ωραίο ταξείδι.  
Χωρίς αυτήν δεν θάβγαινες στον δρόμο.  
Άλλα δεν έχει να σε δώσει πια.

Κι αν πτωχική την βρεις, η Ιθάκη δεν σε γέλασε.  
Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,  
ήδη θα το κατάλαβες η Ιθάκες τι σημαίνουν.